

BOSHQARUVNING TASHKILIY TUZILMALARI HAMDA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Xilola Nematovna Ochilova – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Menejment” kafedrası dotsenti v.b., PhD

Lobar Mustafo qizi Xazratqulova– SamISI, Servis fakulteti, Log–324 guruh talabasi

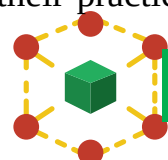
Annotatsiya: Ushbu maqolada boshqaruvning tashkiliy tuzilmalari, ularning korxona va tashkilotlar faoliyatidagi ahamiyati hamda ulardan samarali foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar va zamonaviy manbalar asosida boshqaruv tizimining asosiy tashkiliy shakllari — chiziqli, funksional, chiziqli-funksional, divizion va matritsali tuzilmalar o‘rganilgan. Shuningdek, ushbu tuzilmalarning afzalliklari va kamchiliklari, ularni amaliyotda qo‘llash imkoniyatlari ham yoritilgan. Maqolada zamonaviy boshqaruv sharoitida tashkilot samaradorligini oshirishda to‘g‘ri tashkiliy tuzilmani tanlash muhim omil ekani asoslab beriladi.

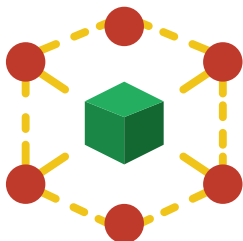
Kalit so‘zlar: boshqaruv, tashkiliy tuzilma, chiziqli tuzilma, funksional tuzilma, matritsali tuzilma, boshqaruv samaradorligi, menejment.

Аннотация : В данной статье рассматриваются организационные структуры управления, их значение в деятельности предприятий и организаций, а также вопросы их эффективного использования. В процессе исследования на основе научной литературы и современных источников изучены основные организационные формы управления — линейная, функциональная, линейно-функциональная, дивизиональная и матричная структуры. Также раскрыты их преимущества и недостатки, а также возможности применения на практике. В статье обосновывается, что в современных условиях управления правильный выбор организационной структуры является важным фактором повышения эффективности деятельности организации.

Ключевые слова: управление, организационная структура, линейная структура, функциональная структура, матричная структура, эффективность управления, менеджмент.

Abstract: This article examines organizational management structures, their importance in the activities of enterprises and organizations, and issues related to their effective use. During the research process, the main organizational forms of management—linear, functional, line-functional, divisional, and matrix structures—were studied based on scientific literature and modern sources. The advantages and disadvantages of these structures, as well as the possibilities of their practical

application, are also discussed. The article substantiates that in modern management conditions, the correct selection of an organizational structure is an important factor in increasing organizational efficiency.

Keywords: management, organizational structure, linear structure, functional structure, matrix structure, management efficiency, management.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda korxona va tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Tashkilot faoliyatining barqaror rivojlanishi va yuqori natijalarga erishish ko'p jihatdan boshqaruv tizimining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi korxona yoki tashkilot faoliyatini muvofiqlashtirish, vazifalarni to'g'ri taqsimlash hamda resurslardan oqilona foydalanishda muhim omil hisoblanadi.

Boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi tashkilot ichidagi bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, vakolat va mas'uliyatlarning taqsimlanishi hamda boshqaruv jarayonining samarali amalga oshirilishini ifodalaydi. Zamonaviy menejment nazariyasida chiziqli, funksional, chiziqli-funksional, divizion va matritsali kabi turli xil tashkiliy tuzilmalar mavjud bo'lib, ularning har biri tashkilot faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va maqsadlariga qarab qo'llaniladi.

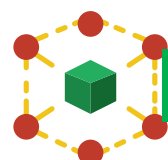
Bugungi kunda tashkilotlar oldida turgan asosiy vazifalardan biri — mavjud boshqaruv tizimlarini takomillashtirish va tashkiliy tuzilmalardan samarali foydalanish orqali faoliyat samaradorligini oshirishdan iboratdir. To'g'ri tanlangan tashkiliy tuzilma boshqaruv jarayonini soddalashtiradi, qarorlar qabul qilish tezligini oshiradi hamda tashkilotning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini ta'minlaydi.

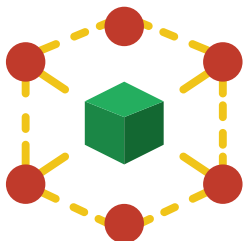
Mazkur maqolaning maqsadi boshqaruvning tashkiliy tuzilmalari, ularning turlari hamda ulardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishdan iborat. Tadqiqot jarayonida boshqaruv tuzilmalarining afzalliklari, kamchiliklari hamda tashkilot faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Asosiy qism.

Boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi tashkilot yoki korxona faoliyatini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan boshqaruv bo'g'inlari, ularning o'zaro aloqalari hamda vakolat va mas'uliyatlarning taqsimlanish tizimini ifodalaydi. Tashkiliy tuzilma orqali tashkilot ichidagi barcha bo'linmalar faoliyati muvofiqlashtiriladi va umumiy maqsadlarga erishish uchun zarur shart-sharoit yaratiladi.

Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasi tashkilotning strategik maqsadlari, faoliyat yo'nalishlari, ishlab chiqarish hajmi va tashqi muhit omillariga bevosita bog'liq holda shakllanadi. Tashkiliy tuzilma qanchalik to'g'ri tashkil etilgan bo'lsa, boshqaruv jarayonining samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi. Shu sababli zamonaviy menejmentda tashkiliy tuzilmani takomillashtirish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

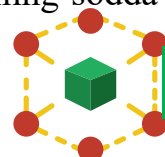
Tashkiliy tuzilmaning asosiy vazifasi tashkilotdagi barcha jarayonlarni tartibga solish, xodimlarning vazifalarini aniq belgilash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini soddalashtirishdan iboratdir. Bundan tashqari, u tashkilotning ichki barqarorligini ta'minlash va tashqi muhitdagi o'zgarishlarga tez moslashish imkonini ham beradi.

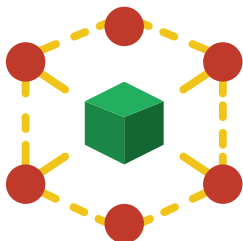
Boshqaruvning asosiy tashkiliy tuzilma turlari:

№	Tuzilma turi	Tavsifi	Afzalliklari	Kamchiliklari
1	Chiziqli	Vertikal boshqaruv tamoyiliga asoslangan, har bir bo'linma yuqoriroq rahbarga bo'ysunadi	Sodda va tushunarli, qarorlar tez qabul qilinadi	Rahbar zimmasiga katta yuk, markazlashuv yuqori
2	Funksional	Bo'linmalar alohida funksiyalar bo'yicha tashkil etiladi (marketing, moliya, ishlab chiqarish)	Ixtisoslashuv darajasi yuqori, resurslardan samarali foydalanish	Bo'linmalar o'rtasida muvofiqlashtirish murakkabligi
3	Chiziqli-funksional	Chiziqli va funksional tizimning kombinatsiyasi	Maslahat va uslubiy yordam, boshqaruv samaradorligi oshadi	Murakkab boshqaruv tizimi, qaror qabul qilish ba'zan sekinlashadi
4	Divizion	Mahsulot, hudud yoki iste'molchi guruhiga qarab bo'linmalarga ajratiladi	Mustaqil faoliyat, moslashuvchan boshqaruv	Resurslarni takroriy ishlatish ehtimoli
5	Matritsali	Xodimlar bir vaqtning o'zida funksional va loyiha rahbarlariga bo'ysunadi	Loyihalarni samarali boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish	Ikki rahbar tizimi, nizolar yuzaga kelishi mumkin

Zamonaviy boshqaruv nazariyasida bir necha turdagi tashkiliy tuzilmalar mavjud bo'lib, ular tashkilotning faoliyat xususiyatlariga qarab qo'llaniladi.

Chiziqli (line) tuzilma - boshqaruvning eng oddiy va an'anaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Bu tuzilma turida boshqaruv vertikal tamoyil asosida amalga oshiriladi, ya'ni har bir bo'linma yuqori turuvchi rahbarga bo'ysunadi. Chiziqli tuzilmaning asosiy afzalligi boshqaruv tizimining sodda va

tushunarli bo'lishidir. Biroq bu tizimda rahbar zimmasiga katta mas'uliyat yuklanishi va boshqaruv jarayonining haddan tashqari markazlashuvi kabi kamchiliklar mavjud.

Funksional tuzilma - esa tashkilot faoliyatini alohida funksiyalar asosida tashkil etishga asoslanadi. Bu tuzilma turida marketing, moliya, ishlab chiqarish, kadrlar kabi alohida bo'limlar tashkil etiladi va har biri o'z faoliyati uchun mas'ul bo'ladi. Funksional tuzilma ixtisoslashuv darajasini oshiradi va boshqaruv samaradorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, bo'limlar o'rtasida muvofiqlashtirish masalalari yuzaga kelishi mumkin.

Chiziqli-funksional tuzilma - yuqoridagi ikki tuzilmaning birikmasidan iborat bo'lib, unda rahbarlar umumiy boshqaruvni amalga oshiradi, funksional mutaxassislar esa maslahat va uslubiy yordam ko'rsatadi. Bu tuzilma ko'plab korxonalarda keng qo'llanilib, boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Divizion tuzilma - yirik korxonalar va xalqaro kompaniyalarda keng tarqalgan bo'lib, unda tashkilot faoliyati mahsulot turi, hudud yoki iste'molchilar guruhiga qarab bo'linmalarga ajratiladi. Har bir divizion mustaqil ravishda faoliyat yuritadi va o'z natijalari uchun javobgar bo'ladi. Bu esa boshqaruv jarayonini yanada moslashuvchan qiladi.

Matritsali tuzilma - esa zamonaviy boshqaruv tizimlarida keng qo'llanilayotgan murakkab, ammo samarali tuzilmalardan biridir. Bu tizimda xodimlar bir vaqtning o'zida ikki rahbarga — funksional rahbar va loyiha rahbariga bo'ysunadi. Matritsali tuzilma loyihalarni samarali boshqarish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

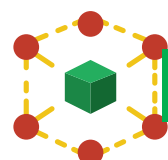
Tashkiliy tuzilmalardan samarali foydalanish tashkilotning umumiy samaradorligini oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. To'g'ri tashkil etilgan boshqaruv tizimi resurslardan oqilona foydalanish, xodimlar faoliyatini muvofiqlashtirish va strategik maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynaydi.

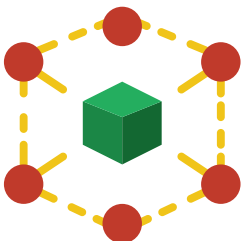
Avvalo, tashkiliy tuzilma tashkilotning strategik maqsadlariga mos bo'lishi zarur. Agar tuzilma tashkilot faoliyatiga mos kelmasa, boshqaruv jarayonida turli muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli rahbarlar tashkilotning rivojlanish strategiyasini hisobga olgan holda boshqaruv tuzilmasini shakllantirishlari lozim.

Bundan tashqari, zamonaviy boshqaruv tizimida axborot texnologiyalaridan keng foydalanish tashkiliy tuzilmaning samaradorligini oshiradi. Axborot almashinuvi tezlashishi, qarorlar qabul qilish jarayonining soddalashuvi hamda boshqaruv jarayonining shaffofligi tashkilot faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, xodimlarning malakasini oshirish va ularning boshqaruv jarayonidagi faolligini rag'batlantirish ham tashkiliy tuzilmaning samarali ishlashini ta'minlaydi. Chunki zamonaviy menejment tizimida inson resurslari tashkilotning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tashkiliy tuzilmalardan samarali foydalanish

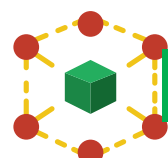
№	Samarali foydalanish omillari	Tashkilotga ta'siri
1	Tuzilma tashkilot strategiyasiga mos bo'lishi	Faoliyat samaradorligini oshiradi, qaror qabul qilish tezligi ortadi
2	Axborot texnologiyalaridan foydalanish	Axborot almashinuvi tezlashadi, boshqaruv jarayoni shaffoflashadi
3	Xodimlarning malakasini oshirish	Xodimlarning samarali faoliyati, motivatsiyasi oshadi
4	Bo'linmalar o'rtasida muvofiqlashtirish mexanizmi	Resurslardan oqilona foydalanish, bo'linmalar o'rtasida nizolar kamayadi
5	Doimiy monitoring va tahlil	Strategik qarorlarni tezroq qabul qilish, raqobatbardoshlikni oshirish

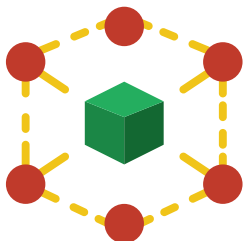
Umuman olganda, boshqaruvning tashkiliy tuzilmalari tashkilot faoliyatini samarali tashkil etishning muhim vositasi bo'lib, ularni to'g'ri tanlash va ulardan oqilona foydalanish tashkilotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshqaruvning tashkiliy tuzilmalari tashkilot yoki korxona faoliyatini samarali tashkil etishda muhim o'rin egallaydi. To'g'ri shakllantirilgan boshqaruv tuzilmasi tashkilot ichidagi bo'linmalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlash, vazifalar va vakolatlarni aniq taqsimlash hamda boshqaruv jarayonini samarali amalga oshirish imkonini yaratadi. Shu jihatdan, tashkiliy tuzilma tashkilotning barqaror faoliyat yuritishi va rivojlanishida muhim boshqaruv vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruvning chiziqli, funksional, chiziqli-funksional, divizion va matritsali kabi tashkiliy tuzilmalari tashkilot faoliyatining turli sharoitlarida samarali qo'llanilishi mumkin. Har bir tuzilma o'ziga xos afzallik va kamchiliklarga ega bo'lib, ularni tanlashda tashkilotning faoliyat turi, hajmi, strategik maqsadlari hamda tashqi muhit omillarini hisobga olish zarur.

Shuningdek, zamonaviy boshqaruv sharoitida tashkiliy tuzilmalardan samarali foydalanish tashkilotning raqobatbardoshligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda boshqaruv qarorlarini tez va samarali qabul qilish imkonini beradi. Bunda axborot texnologiyalaridan foydalanish, xodimlar malakasini oshirish hamda boshqaruv jarayonini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, boshqaruvning tashkiliy tuzilmalari tashkilot faoliyatini samarali boshqarishning muhim omili bo'lib, ularni ilmiy asosda shakllantirish va amaliyotda to'g'ri qo'llash tashkilotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldoshev N.K., Zaxidov G.E. **Menejment**. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 392 bet. (45–52-betlar).
2. Qosimova D.S., Begalov B.A. **Menejment nazariyasi**. – Toshkent: Tafakkur-Bo'stoni, 2011. – 336 bet. (63–70-betlar).
3. Yo'ldoshev N.K., Yusupov S.Sh., Zaxidov G.E. **Menejment asoslari va biznes reja**. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2017. – 252 bet. (88–95-betlar).
4. Mahkamova N., Yuldasheva S., Xolmatova Sh., Shmigin O. **Menejment**. – Toshkent, 2019. – 280 bet. (74–80-betlar).
5. TDAU elektron kutubxonasi – Menejment nazariyasi.
<https://library.tdau.uz/uz/books/2748>
6. TKTIda elektron kutubxona – Menejment darsligi.
<https://akbt.tkti.uz/uz/books/6029>
7. Ochilova Khilola (2025). The concept of privileges and its essence. International journal of artificial intelligence, American Academic publishers, volume 05, issue 11,2025 – page 930-933 <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/7734/8567>.
8. Ochilova Khilola. (2025). The Essence and Types of Material and Non-Material Compensations. American Journal of Economics and Business Management, 2025, 8(11), page 5568-5578/
<https://www.globalresearchnetwork.us/index.php/ajebm/article/view/4167/3656>.
9. Ochilova X.N., Obloberdiyev V.A. (2025). Journal of marketing, business and management (JMBM)/ Vol. 4 ISSUE 5 NOVEMBER 2025- page 2/51-2/55.
10. Ochilova Khilola (2025). Evaluation of the competitiveness of management efficiency in higher education institutions. International Bulletin of applied Science and Texnology. IF=9.2. IBAST ISSN: 2750-3402/ Volume 5, Issue 05, May.2025 – 569-575.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15572813>
11. Ochilova Khilola. (2025). Ways of assessins management efficiency in higher education institutions in the conditions of an innovative economy. International Bulletin of applied Science and Texnology. UIF=9.1/S|IF=7.53. IBAST ISSN: 2770-9124/ Volume 5, Issue 05, May.2025- 187-193–. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15572706>

